

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل

عنوان

ادله اثبات دعوا در آیین دادرسی و رویه دیوان بین المللی دادگستری

استاد راهنما

دکتر سید جمال سیفی

استاد مشاور

دکتر هدایت الله فلسفی

۱۳۸۸/۱۰/۲۷

کتابخانه اساتید بزرگ محترم
تسلیت درگ

دانشجو

سید امیر علی زواره ای

تابستان ۱۳۸۲

۱۲۹۳۸۲

برای او که مرا با غمی جاودان تنها گذاشت

برای پدرم

تصویب نامہ

این پایان نامہ جهت دریافت درجہ کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۳۱ با حضور هیات محترم داوران دفاع و با درجہ ممتاز مورد پذیرش قرار گرفت.

دکتر محمد جعفر قنبری جهرمی

استاد محترم داور

دکتر هدایت اللہ فلسفی

استاد محترم مشاور

دکتر سید جمال سیفی

استاد محترم راهنما

در هیچ تلاش انسانی نمی توان نشانه هایی از دستاوردها، مساعدت ها یا پشتیبانی های دیگران را جستجو نمود. بدین سبب بر خود واجب می دانم از تمامی کسانی که در مقاطع مختلف زندگی مرهون الطاف ایشان بوده ام صمیمانه تشکر نمایم. مشخصا از خانواده ام به سبب محبت و حمایت دایمی، از اساتیدم به واسطه بلند طبعی علمی و سعه صدر و مشخصا از جناب آقای دکتر سیفی به سبب بهره فراوان علمی که در طول دوره تحصیلی و تدوین پایان نامه از راهنمایی های ایشان برده ام، همواره سپاسگزار خواهم بود.

چکیده

ادله اثبات دعوا که بخشی از نظام آیین دادرسی را در هر نظام حقوقی و از جمله نظام حقوق بین الملل تشکیل می دهد، ابزاری است که امکان اثبات مواضع هر یک از اطراف اختلاف را در یک رسیدگی قضایی فراهم می آورد. بدین ترتیب حصول نتیجه مطلوب از یک رسیدگی قضایی منوط به بکارگیری مناسب و حداکثری چنین ابزاری خواهد بود.

نظام حقوق بین الملل به سبب شرایط و الزامات خاص جامعه بین المللی در بردارنده مراجع مستقل رسیدگی قضایی با صلاحیت های گوناگون است. در این بین دیوان بین المللی دادگستری به عنوان رکن قضایی ملل متحد، از اهمیت ویژه و جایگاه متمایزی برخوردار بوده و عموماً مورد توجه و استناد سایر مراجع رسیدگی بین المللی قرار می گیرد.

اگرچه قواعد ناظر به ادله اثبات در اسناد موسس دیوان بین المللی دادگستری تا حدودی یافت می شود لیکن بخش عمده چنین قواعدی از خلال رویه دیوان قابل استنباط می باشد. این قواعد هرچند با عنایت به قواعد مشابه موجود در نظامهای حقوق داخلی شکل گرفته اند اما الزامات و شرایط خاص جامعه بین المللی باعث شده است تا قواعد ناظر به ادله اثبات دعوا در رسیدگی های بین المللی تا حدودی خاص و منحصر به فرد باشد.

در رسیدگی های بین المللی عموماً محدودیتی نسبت به شکل ادله قابل ارایه وجود ندارد. از سوی دیگر به سبب محدودیت ها و دشواری هایی که اطراف یک اختلاف بین المللی در تحصیل ادله با آن مواجه هستند، نسبت به پذیرش ادله ارایه شده انعطاف پذیری زیادی مراعات می گردد. بالتبع جهت حصول نتیجه منصفانه، مراجع رسیدگی بین المللی عمدتاً اختیاری تام جهت ارزیابی ارزش اثباتی ادله ارایه شده، برای خود قایل می باشند.

(کلید واژه ها: حقوق بین الملل، دیوان بین المللی دادگستری، آیین دادرسی، ادله اثبات دعوا)

فهرست مطالب

۳	تصویب نامه
۴	تقدیر نامه
۵	چکیده
۶	فهرست مطالب
۹	مقدمه
۱۷	فصل اول - ملاحظات کلی
۱۷	۱-۱ تعریف ادله اثبات
۱۸	۲-۱ هدف از ارایه ادله اثبات
۲۱	۳-۱ ارکان اثبات
۲۲	۴-۱ ویژگیهای کلی قواعد حاکم بر ادله اثبات دعوا
۲۲	۱-۴-۱ انعطاف پذیری
۲۴	۲-۴-۱ اصل غیر فنی بودن
۲۵	۳-۴-۱ تاثیر نظامهای حقوق داخلی بر قواعد حاکم بر ادله اثبات
۲۵	۴-۴-۱ فقدان مکاتب حقوقی متنوع
۲۷	فصل دوم - تکالیف و اختیارات اطراف اختلاف و مرجع رسیدگی در ارتباط با ادله اثبات دعوا
۲۸	بخش اول - تکالیف و اختیارات اطراف اختلاف
۲۸	۱-۱-۲ تکلیف بر اثبات (بار اثبات)
۴۰	۲-۱-۲ تکلیف بر همکاری (اصل همکاری)
۴۵	۱-۲-۱-۲ ادله ای که در انحصار یک طرف اختلاف باشد
۴۷	۲-۲-۱-۲ استثنائات اصل همکاری
۵۰	۳-۱-۲ حق بر اطلاع از ادله
۵۰	۱-۳-۱-۲ حق بر کشف و بررسی

۵۲	بخش دوم - تکالیف و اختیارات دیوان
۵۴	۱-۲-۲ مطالبه دلیل از اطراف اختلاف
۵۶	۲-۲-۲ مطالبه دلیل از سازمانهای بین المللی عام
۵۷	۳-۲-۲ ارجاع به حقیقت یابی یا بررسی کارشناسی
۵۹	۴-۲-۲ بازدید از محل
۶۱	۵-۲-۲ علم دیوان
۶۳	۱-۵-۲-۲ حقایق آشکار
۶۵	۲-۵-۲-۲ ادعاهای حاکمیتی
۶۷	۳-۵-۲-۲ قواعد حقوقی
۷۱	۶-۲-۲ اماره
۷۳	فصل سوم - انواع متداول ادله اثبات دعوا
۷۴	بخش اول - ادله مکتوب
۷۵	۱-۱-۳ مهمترین انواع ادله مکتوب
۷۵	۱-۱-۱-۳ کارهای مقدماتی
۷۶	۲-۱-۱-۳ نقشه
۸۰	۳-۱-۱-۳ شهادت نامه
۸۷	۲-۱-۳ اصالت سند
۸۹	۱-۲-۱-۳ تصدیق مدارک
۹۰	بخش دوم - ادله شفاهی
۹۲	۱-۲-۳ شهادت شهود
۹۲	۱-۱-۲-۳ الزام به شهادت
۹۳	۲-۱-۲-۳ پذیرش و ارزش اثباتی
۹۶	۳-۱-۲-۳ شهادت در برابر دیوان
۱۰۰	۴-۱-۲-۳ شهادت خارج از دیوان
۱۰۲	۲-۲-۳ شهادت کارشناسان

۱۰۹	فصل چهارم - پذیرش و ارزش اثباتی
۱۰۹	بخش اول - پذیرش
۱۱۳	۱-۱-۴ مدارك محرمانه
۱۱۵	بخش دوم - ارزش اثباتی
۱۱۶	۱-۲-۴ قاعده برترین دلیل در تعیین ارزش اثباتی
۱۱۸	۲-۲-۴ بلا واسط بودن
۱۲۴	۳-۲-۴ ذینفع بودن
۱۲۸	نتیجه گیری
۱۳۹	منابع و مآخذ
۱۳۹	کتابها
۱۴۰	مقالات
۱۴۱	قضایا
۱۴۱	اسناد بین المللی
۱۴۲	ABSTRACT

مقدمه

در هر نظام حقوقی و از جمله در نظام حقوق بین الملل، همواره دو دسته از قواعد وجود دارد؛ قواعد ماهوی و قواعد شکلی. در حالیکه قواعد ماهوی به تبیین محتوای الزامات حقوقی در روابط میان اتباع یک نظام حقوقی می پردازد، قواعد شکلی متضمن الزاماتی است که به منظور اداره یک نظام حقوقی در جهت تضمین اجرای آن قواعد ماهوی ضروری دانسته شده است. گرچه در نگاه اول ممکن است قواعد شکلی از اهمیت کمتری نسبت به قواعد ماهوی برخوردار باشد لیکن توجه به این موضوع که هیچ قاعده ماهوی بدون بکار افتادن قواعد شکلی امکان تحقق نخواهد داشت، اهمیت شایان قواعد شکلی را به اثبات می رساند. به بیان دیگر قواعد شکلی به منزله ماشین اجرایی هر نظام حقوقی است که امکان تحقق قواعد ماهوی را فراهم می آورد. اهمیت این موضوع تا به حدی است که

پاره ای فلاسفه حقوق هويت هر نظام حقوقی را بیشتر وابسته به قواعد شکلی دانسته اند تا قواعد ماهوی.

آیین دادرسی عبارت است از شیوه و ترتیبات توسل به مراجع قضایی جهت حل و فصل اختلافات که خود از زمره مقررات شکلی به حساب می آید. تنظیم روابط میان اتباع یک نظام حقوقی که هدف غایی هر نظامی را تشکیل می دهد، مستلزم تبیین الزامات حقوقی از یکسو و تضمین اجرای آن از سوی دیگر است. این مهم عمدتاً از طریق توسل به مراجع قضایی امکان پذیر است که ترتیبات آن در قالب قواعد آیین دادرسی مشخص می گردد. بنابراین قواعد آیین دادرسی هم از زاویه تضمین نظم حقوقی برای کلیت آن نظام و هم از بابت امکان احقاق حق برای اطراف اختلاف، اهمیت فراوانی خواهد داشت. صرف محق بودن برای موفقیت در یک رسیدگی قضایی کافی نیست و نیازمند استفاده مناسب و حداکثری از ظرفیت های آیین دادرسی است. به روشنی دیده می شود که اگر قواعد آیین دادرسی اهمیتی بیشتر از قواعد ماهوی مورد ادعای اطراف اختلاف نداشته باشد، بدون تردید نمی توان آنرا در جایگاه پایین تری قرار داد.

آیین دادرسی در برابر هر مرجع رسیدگی قضایی خود در برگیرنده طیف وسیعی از مقررات است. صلاحیت مرجع، چگونگی توسل به آن، ترتیبات اداره یک رسیدگی قضایی، صدور رای و شیوه های تجدید نظر، و نهایتاً روش های اجرای آراء از مهمترین بخش های قواعد آیین دادرسی است. یکی دیگر از زیر مجموعه های آیین دادرسی، قواعد ناظر به ادله اثبات است که موضوع اصلی این پایان نامه را تشکیل می دهد.

به عنوان یک اصل در رسیدگی های قضایی، نتیجه گیری دیوانها می بایست بر مبنای دلایل عینی و اثبات شده باشد. به بیان دیگر صرف ادعا نمی تواند مبنای صدور رای قرار گیرد بلکه مدعیات هر یک از اطراف اختلاف می بایست به کمک مجموعه ای از ادله اثبات

پشتیبانی گردد. از این حیث ادله اثبات در هر رسیدگی قضایی نقشی محوری در حصول نتیجه مطلوب برای هر یک از اطراف اختلاف ایفا خواهد نمود.

رسیدگی قضایی یک رسیدگی عینی و علمی است که این امر بیش از همه در مبحث ادله اثبات متجلی می گردد. شاید بتوان برای ادله اثبات در مجموعه قواعد آیین دادرسی جایگاهی برتر تصور نمود بدین دلیل که ادله اثبات مستقیما با اصل اختلاف در ارتباط است در حالیکه سایر قواعد آیین دادرسی بیشتر متوجه ساز و کار اجرایی مناسب برای یک رسیدگی قضایی است. از این زاویه بار اثبات ماهیتی دوگانه دارد که اهمیت آنرا دو چندان می سازد. از یکسو ناظر به شیوه ها و اشکال ارایه دلیل است که ماهیت شکلی دارد و از سوی دیگر واسطه اثبات ادعاست که ماهیتی ماهوی به آن اعطا می کند. در هر حال رسیدگی قضایی تا بدان حد نتیجه بخش خواهد بود که امکان اثبات مدعا فراهم گردد.

رسیدگیهای بین المللی نیز به عنوان یک شکل از رسیدگی حقوقی از این امر مستثنا نمی باشد، هر چند که به سبب ویژگیهای ذاتی خود ممکن است قواعد شکل گرفته در آنها بعضا متفاوت با رویه نظامهای حقوق داخلی باشد.

دیوان بین المللی دادگستری و سلف آن دیوان دائمی دادگستری بین المللی به عنوان ارکان قضایی جامعه بین الملل و دیوانهای جهانی با صلاحیت عام، نقشی اساسی در شکل گیری قواعد آیین دادرسی بین المللی بر عهده داشته اند. بررسی رویه سایر دیوانهای بین الملل به روشنی نشان می دهد که رویکرد این دیوانهای جهانی عموما مورد توجه سایر دیوانها بوده است. مواردی از اختلاف که در قواعد آیین دادرسی سایر دیوانهای بین المللی دیده می شود، عموما به دلیل ماهیت آن دیوانها و نوع اختلافاتی بوده است که در برابر ایشان طرح می گردد. برای مثال در برابر کمیسیونهای دعاوی که به اختلافات دولتها با اشخاص حقیقی یا حقوقی رسیدگی می کند، اختیارات وسیع دولتها از یکسو و محدودیت های

فراوان اشخاص از سوی دیگر موجب شده است تا نسبت به گروه اخیر رویکردی مساعدتر مراعات گردد.

بنابر این موضوع این پایان نامه که بررسی ادله اثبات در رویه و آیین دادرسی دیوان بین المللی دادگستری است، علاوه بر آنکه مهمترین دیوان حقوق بین الملل را، حداقل در دعاوی میان دولتها، پوشش می دهد که عمدتاً رویه سایر دیوانهای بین المللی را نیز در بر دارد. علاوه بر این، در این کار تحقیقی تلاش شده است تا در کنار دیوان بین المللی دادگستری، دیوان دایمی دادگستری بین المللی نیز که سلف آن بوده و از بسیاری جهات قواعد و رویه دیوان حاضر مبتنی و در مواردی تداوم قواعد و رویه دیوان سابق است، در حد امکان مورد بررسی قرار گیرد.

اصل تراضی به عنوان زیربنایی ترین اصل در نظام حقوق بین الملل باعث شده است تا انعطاف پذیری به خصیصه اصلی این نظام تبدیل گردد. رسیدگی قضایی بین المللی در تمامی مراحل خود از توسل به مراجع تا اجرای احکام نیازمند حسن نیت و همکاری دولتهایی است که از اختیار ذاتی برخوردارند. به همین سبب مراجع رسیدگی بین المللی با هدف تضمین موفقیت خود و ترغیب دولتها به حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات، عمدتاً از قواعد شکلی جزئی و انعطاف ناپذیر که در نظامهای حقوقی داخلی فراوان یافت می شود، پرهیز نموده اند. بنابراین عجیب نخواهد بود که چنان قواعدی و از جمله قواعد ناظر به ادله اثبات دعوا بیشتر از خلال رویه مراجع بین المللی قابل دستیابی باشد تا اسناد موسس و یا قواعد آیین دادرسی آنها. سکوت این اسناد بین المللی به هیچ روی نمی تواند نشانه ای از اهمیت کمتر این قواعد باشد بلکه صرفاً تجلی انعطاف پذیری این مراجع است.

همانگونه که در ادامه خواهیم دید، قواعد ناظر به ادله اثبات نیز بیشتر از رویه قضایی بین المللی استنباط می گردد، هر چند مواردی از تصریح مستقیم در اسناد بین المللی نیز

یافت می شود. بنابر این در کار تحقیقی حاضر رویه دیوان بین المللی دادگستری و سلف آن دیوان دایمی دادگستری بین المللی بمراتب بیشتر از اسناد موسس و یا آیین دادرسی آنها مورد استناد قرار گرفته است. در عین حال باید توجه نمود که انعطاف پذیری ذکر شده به معنای فقدان هر نوع قاعده ای در این زمینه نیست و رویه قضایی در گذر زمان قواعدی را شکل داده است که به حکم عرف مبنای رسیدگی های آینده خواهد بود. بدین سبب بررسی این موضوع از اهمیت ویژه ای در تضمین موفقیت در قضایای آتی در برابر مراجع رسیدگی بین المللی برخوردار خواهد بود.

هدف اصلی از این کار تحقیقی شناسایی قواعد حاکم بر ادله اثبات در برابر دیوان بین المللی دادگستری است که بعضا در اسناد موسس و عمدتا از رویه آن قابل استفاده است. عمده ترین مباحثی که در این ارتباط مطرح می گردد عبارتست از چگونگی ارایه دلیل و اختیارات و تکالیفی که متوجه اطراف اختلاف و احیانا مرجع رسیدگی خواهد بود، انواع ادله اثبات، شرایط پذیرش ادله و نهایتا ارزشی که به هر دلیل در اثبات مدعی تعلق خواهد گرفت. به همین دلیل تقسیم بندی مطالب در این کار تحقیقی تا حد زیادی بر همین اساس صورت گرفته است.

نوشتار حاضر در قالب یک مقدمه، چهار فصل و یک نتیجه گیری تنظیم شده است. فصل نخست به بررسی مختصر ملاحظات کلی در خصوص آیین دادرسی بین المللی و مشخصا ادله اثبات دعوا می پردازد. حجم اصلی کار تحقیقی انجام شده در قالب این پایان نامه در فصلهای دوم، سوم و چهارم ارایه شده است. بخش نهایی پایان نامه نیز همچون سایر کارهای تحقیقی مشابه به نتیجه گیری و ارایه پیشنهادات تخصیص یافته است.

فصل دوم به موضوع ارایه ادله اثبات خواهد پرداخت. سوال اصلی در این فصل عبارتست از آنکه بار اثبات بر عهده چه کسی خواهد بود. بدین منظور ضمن تمایز میان بار اثبات و بار

ارایه دلیل خواهیم دید که بار اثبات بنابر یک قاعده کلی همواره بر عهده مدعی می ماند لیکن بار ارایه دلیل اگرچه ابتدائاً بر عهده طرف اخیر خواهد بود اما بسته به شرایط ممکن است تکالیفی متوجه طرف دیگر اختلاف در ارایه ادله اثبات و یا اختیاراتی برای دیوانها در تحصیل مستقیم ادله، قابل تصور باشد.

فصل سوم به بررسی متداولترین اشکال ادله اثبات خواهد پرداخت. اگر چه در مقام تعریف هر آنچه بتواند موید یک ادعا قرار گیرد از زمره ادله اثبات خواهد بود، لیکن در رویه بین المللی اشکالی خاص از ادله بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است. در یک تقسیم بندی کلی ادله اثبات به دو گروه ادله شفاهی و ادله مکتوب تقسیم بندی شده که هر یک نیازمند ملاحظات خاص خود خواهد بود که موضوع این فصل را تشکیل می دهد.

و نهایتاً فصل چهارم به دو مقوله مهم یعنی پذیرش و ارزش اثباتی ادله اثبات خواهد پرداخت. به عنوان دو قاعده کلی نشان خواهیم داد که اولاً دیوانهای بین المللی و از جمله دیوان بین المللی دادگستری، رویه ای آزادانه در پذیرش ادله اثبات داشته اند. به بیان دیگر با توجه به محدودیت ها و دشواریهایی که اطراف اختلاف در تهیه ادله اثبات با آن مواجه هستند، اصل بر آنست که اطراف اختلاف مجاز خواهند بود تا هر آنچه مفید به اثبات مدعای خود می دانند به عنوان دلیل ارایه نمایند و موارد عدم پذیرش و یا کنار گذاشتن ادله بسیار نادر می باشد. رویه دیوانهای بین المللی از این حیث رویه ای محتوا محور است و مادام که امکانی برای روشن نمودن بخشهایی از حقایق مرتبط با یک دعوا از خلال ادله ارایه شده قابل تصور باشد، دیوانها در پذیرش آن تردید ننموده اند. در مقابل و به منظور تعدیل این رویه آزادانه، دیوانهای بین المللی صلاحیت تام برای ارزیابی ارزش اثباتی ادله ارایه شده برای خود قایل شده اند. رویه دیوانها از این حیث نیز محتوا محور به نظر می رسد. به بیان دیگر ارزش اثباتی یک دلیل تابع محتوای آن و میزان اقناعی است که نسبت به ادعای

طرح شده به دنبال خواهد داشت. این دو قاعده کلی به ترتیب تحت عنوان اصل آزادی دلیل و اصل آزادی ارزیابی خلاصه گردیده است. در عین حال استثنائات عدم پذیرش و همچنین عواملی که ارزش اثباتی ادله را تعیین می نماید از دیگر موضوعاتی است که در این فصل بررسی شده است.

اگر چه در بدو امر، پذیرش و ارزش اثباتی دو موضوع مستقل به نظر می آید که نیازمند بررسی جداگانه و در قالب فصول متفاوت می باشد لیکن انعطاف پذیری رسیدگی های بین المللی موجب شده است تا مرز میان این دو کمرنگ گردد. به همین دلیل ترجیح داده شد تا ارایه هر دو مبحث در قالب یک فصل انجام گردد تا به روشن تر شدن موضوع و ارتباط تنگاتنگ آنها در رسیدگی های بین المللی کمک نماید.

به دلیل وسعت موضوعات مرتبط با ادله اثبات، پاره از مسایل در این پایان نامه مورد بررسی قرار نگرفته که می تواند موضوع کارهای تحقیقی آینده باشد. از مهمترین این موضوعات می توان به عامل زمان در آیین دادرسی بین المللی و مشخصا تاثیر آن بر ادله اثبات اشاره نمود. زمان به عنوان یک الزام اجرایی در ارایه ادله و احیانا پذیرش آن و همچنین فرصتهای تجدید نظر که ممکن است فراهم آورد، موضوعی است که نیازمند بررسی جداگانه ای خواهد بود. از دیگر موضوعات می توان به معیارهای اثبات اشاره نمود. این سوال که در چه شرایطی و بواسطه چه حجم از ادله ارایه شده ممکن است یک دیوان نسبت به صحت ادعای طرح شده قانع گردد، موضوعی است که اهمیت ویژه ای خواهد داشت. همچنین انعطاف پذیری دیوانها نسبت به معیار اثبات در مواجهه با شرایط خاص هر قضیه، که تاثیر مستقیم بر نتیجه رسیدگی قضایی خواهد داشت، به نوبه خود اهمیت این موضوع را در رسیدگی های بین المللی دو چندان نموده است.

و نکته پایانی آنکه، همانگونه که اشاره شد، کار تحقیقی حاضر تا حد زیادی محدود به بررسی کلیات و اصول پذیرفته شده در خصوص موضوعات فوق بوده است. این امر بیش از همه به دلیل عدم بررسی مستقیم موضوع ادله اثبات در دوره کارشناسی ارشد حقوق بین الملل از یکسو و فقدان پایان نامه های مشابه که می تواند مبنای کارهای تحقیقاتی آتی قرار گیرد از سوی دیگر، بوده است. این هردو باعث شده است تا حجم قابل توجهی از این پایان نامه به بررسی و ترسیم تصویر کلی موضوع از خلال اسناد و رویه بین المللی اختصاص داده شود. به عنوان کاری اولیه در این موضوع، بیشتر شناسایی قواعد حاکم بر ادله اثبات مد نظر بوده است و از همین رو جز در موارد خاص، از طرح نظریه و اثبات آن پرهیز شده است. در عین حال در تمامی بخشها تلاش شده است تا با بررسی تحلیلی هر چه بیشتر، از صورت گزارش دهی صرف فاصله گرفته شود. به نظر نگارنده این امر مشخصا در مباحث مرتبط با بار اثبات، پذیرش و ارزش اثباتی نمایان تر می باشد. در هر حال امید می رود پایان نامه حاضر بتواند به نوبه خود زمینه را برای کارهای تحقیقی جزئی تر در هر یک از موضوعات مرتبط با ادله اثبات فراهم آورد.

فصل اول - ملاحظات کلی

۱-۱ تعریف ادله اثبات^۱

در یک تعبیر کلی می توان ادله اثبات را هر آن وسیله ای دانست که به کمک آن مرجع رسیدگی می تواند وجود یا عدم وجود یک حقیقت را احراز نماید. همانگونه که از نام آن بر می آید، دلیل واسطه ای است برای اثبات مدعای اطراف اختلاف و به همین سبب اهمیت هر دلیل به میزان قدرت اقناعی آن در رابطه با حقیقت مورد ادعا بستگی خواهد داشت.

در اسناد موسس دیوانهای بین المللی، و از جمله در اساسنامه و آیین دادرسی دیوان بین المللی دادگستری، تعریفی برای ادله اثبات ارایه نشده است. این امر خاص موضوع ادله اثبات نبوده و عموماً اسناد بین المللی از ارایه تعاریف پرهیز نموده اند. یک دلیل برای چنین

---

¹ Evidence

رویکردی می تواند به دشواری های ناظر به رایه تعاریف دقیق بازگردد. به همین دلیل چنان تعاریفی می بایست از خلال رویه مراجع بین المللی استنتاج گردد. رویه دیوانهای بین المللی در این خصوص تا حد زیادی موید تعریف رایه شده در ابتدای بحث حاضر است. در عین حال توجه به این نکته ضروری است که در رویه بین المللی ادله اثبات بیشتر در شکل جمعی مورد توجه می باشد. به بیان دیگر صحبت از ادله در میان است نه دلیل و به مجموعه هر آنچه‌ای اطلاق می شود که می تواند وجود یا عدم وجود یک حقیقت را روشن نماید.^۲ از آنجا که اثبات شده دانستن یک ادعا از مجموعه ادله رایه شده حاصل می گردد، رویکرد جمعی به ادله اثبات کاملاً موجه به نظر می رسد. در این خصوص دیوان بین المللی دادگستری به کرات تأکید نموده است که توجه خود را به جمیع ادله رایه شده معطوف خواهد داشت، هر چند به تحلیل جداگانه آنها نیز خواهد پرداخت.

۱-۲ هدف از رایه ادله اثبات

در هر رسیدگی قضایی حصول نتیجه ای بی طرفانه^۳ و مستقل^۴ یک شرط ضروری است. چنین نتیجه ای تنها در پرتو شواهد و مدارکی که طرفین اختلاف رایه نموده و یا مرجع رسیدگی خود تحصیل می نماید، و بر مبنای ارزش اثباتی هر یک که تعیین آن بر عهده مرجع رسیدگی خواهد بود، حاصل می گردد. از این حیث نقش ادله اثبات در دیوان های داخلی و بین المللی مشابه بوده و عبارتست از کمک به دیوان در کشف حقیقت نسبت به اختلاف طرح شده نزد آن.^۵

^۲ Corfu Channel Case, Judgment of 9 April 1949, p. 18 in:
<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&case=1&code=cc&p3=4>

^۳ Impartial

^۴ Independent

^۵ Sandifer, Durward, *Evidence before International Tribunals*, University Press of Virginia, 1975, p. 1

ادله اثبات تجلی عینیت رسیدگی قضایی نیز می باشد. عینی بودن یک اصل پذیرفته شده در رسیدگی های قضایی است بدین معنا که نتیجه یک رسیدگی می بایست بر مبنای مدارک و شواهد عینی که در اختیار مرجع رسیدگی قرار می گیرد، استوار گردد.

در عین حال اثبات یک ادعا صرفا وابسته به ادله ارایه شده نیست و همچنین بستگی تام خواهد داشت به معیار اثباتی⁶ که مرجع رسیدگی انتخاب می نماید. منظور از معیار اثبات حدی از اقناع فکری است که بسته به مورد، به نظر مرجع رسیدگی برای اثبات شده دانستن یک ادعا کفایت خواهد نمود. همانگونه که در مقدمه توضیح داده شد بحث معیار اثبات خود نیازمند بررسی جداگانه ای است و در این بخش صرفا به بررسی اولیه مهمترین معیارهای مطرح در این خصوص خواهیم پرداخت.

در نظامهای حقوق داخلی عموما یک حقیقت اثبات شده فرض می شود چنانچه مرجع رسیدگی پس از بررسی کلیه شواهد و مدارک یا به وجود آن اعتقاد یابد و یا وجود آنرا چنان محتمل بداند که هر فرد محتاطی⁷، در شرایط خاص آن دعوا، بر مبنای وجود آن عمل نماید. عدم وجود یک حقیقت نیز به ترتیب مشابه بر مبنای معیار دوگانه فوق احراز می گردد. این معیار را می توان یقین عرفی نیز نامید. در رسیدگی های بین المللی با توجه به مشکلات متعددی که در ارایه ادله اثبات وجود دارد و در بخشهای بعد به آن خواهیم پرداخت، عملا این معیار در بسیاری موارد جز آنکه امکان هر نوع نتیجه گیری را سلب نماید، کمک دیگری نخواهد نمود.

معیار دیگری که مکررا توسط مراجع رسیدگی بکار گرفته شده است معیار غلبه می باشد. بر این اساس اثبات یک ادعا زمانی خواهد بود که بر مبنای جمیع دلایل ارایه شده احتمال صحت آن بیشتر از احتمال کذب آن باشد. این معیار در مقایسه با معیار قبل موثرتر و در عین

⁶ Standard of Proof

⁷ Prudent man

حال مخاطره آمیزتر خواهد بود. موثرتر از آن جهت که امکان نتیجه گیری را تسهیل خواهد نمود و مخاطره آمیزتر بدان سبب که احتمال خطا در آن آشکارا بیشتر از حالت نخست می باشد.

و نهایتاً معیار سوم یا اثبات علی الظاهر⁸ که به حداقل اقناع فکری بسنده می نماید. بر این اساس چنانچه در ظاهر امر یک ادعا قرین به صحت آید برای اثبات شده بودن آن کفایت خواهد نمود.

در خصوص معیارهای اثبات توجه به چند نکته ضروری است. اولاً انتخاب معیار بر اساس شرایط خاص هر دعوا صورت خواهد پذیرفت. به عبارت دیگر در شرایطی که منطقی بتوان انتظار داشت که اطراف اختلاف قادر به ارائه ادله کافی و متقن باشند، بدون تردید معیارهای دقیق تر و سخت گیرانه تری اعمال خواهد شد و بالعکس در شرایطی که ارائه دلیل دشوار یا ناممکن باشد معیارهای سهل تر بکار گرفته می شود.

ثانیاً معیار اثبات بر مجموعه ادله اثبات اعمال خواهد شد. به بیان دیگر، چنانچه جمیع ادله ارائه شده بتواند اقناع فکری لازم را ایجاد نماید برای منظور اثبات کافی خواهد بود. در بسیاری موارد هیچ یک از ادله ارائه شده به تنهایی قادر به اثبات یک ادعا نخواهد بود در حالیکه با کنار هم قرار دادن آنها، قدرت اثباتی مجموعه دلایل افزایش یافته و ممکن است در نهایت به اقناع مرجع رسیدگی ختم گردد.

و ثالثاً باید توجه داشت که اثبات اساساً از تقابل میان ادله ارائه شده از جانب اطراف اختلاف حاصل می شود. بنابر این ارائه ادله اثبات در برابر مراجع رسیدگی هدفی دوگانه خواهد داشت؛ نخست در تایید مدعای یک طرف اختلاف و دیگر در رد ادعای طرف مقابل. معنای دیگر این سخن آنست که اثبات نه تنها وابسته به مجموعه دلایل ارائه شده توسط یک

---

⁸ Prima Facie